

עבודה זו מוגשת לאחר קריאת הספר "בן המלך והעני" (טווין, 1881).

תקציר הסיפור: "בן המלך והעני" (מארק טווין) מגולל את סיפורו של טום קנטי, פרברים עני, בבית אלים, המתאווה לראות ולו ליום אחד את המלך. מאורעות היומיום הקשים של טום מפורטים בפרוטרוט. באחד מן הימים הזדמן טום לשערי ארמון המלוכה, ופוגש בנסיך אנגליה יורש העצר- אדוארד. עוד טרם סולק בבושת פנים מן הארמון, מזמין אותו אדורד, שהיה סקרן לגבי הקורה מחוץ לארמון, לחדרו, ושם ביקשו השניים להחליף רשמים מחוויותיהם זה של זה. הם מחליפים בגדיהם ונדהמים לגלות על הדמיון העז במראם. בן המלך יוצא מן הארמון בבלוייו ואילו טום נותר בארמון. העלילה מסתבכת ומביאה לידי כך שלשני הילדים לא מאמינים- לזה שהוא הנסיך יורש העצר, ולזה שאינו נסיך אלא ילד בלויים עני. שני הילדים נחשבים למשוגעים בסביבתם הקרובה. טום פוגש את הקושי בסגור הארמון, ואילו בן המלך פוגש את קשיי העם וחוסר הצדק של השלטון הרודה בבני עמו. לאחר גלגולים רבים, ועם מותו של מלך אנגליה, הגיע יום המלכתו של הנסיך. טום נאלץ לקבל עליו את התפקיד, לאחר שהחשב למשוגע בארמון על טענתו שהוא בן למשפחה עניה, ואילו אדורד מנסה להגיע לארמון ולהוכיח את צדקתו, ונעזר במילס הנדון ששמר עליו לאורך כל הדרך, ולא בתמורה. לבסוף, מצליח אדורד להגיע לארמון. טום מזהה אותו, נערך טקס זיהוי מותח, שבסופו אכן שוכנעו כולם כי אדורד מלך אנגליה המיועד, ולכולם שלום- 'הרעים' נאסרו ונענשו, וכל 'הטובים' באו על גמולם מיד המלך האמיתי.

1. תפיסות העולם הכלליות הבאות לידי ביטוי ביצירה

כבר מלפני כמה מאות, מבוגרים השתמשו בסיפורי מעשיות והרפתקאות כדי ללמד ילדים את הציפיות והאמונות בתרבותם (O'Neil, 2010). לרוב, ספרי ילדים מהמאה הקודמת, לדברי אוניל, הציגו את המציאות כפי שהמעמד הבינוני-גבוה העדיף אותה, עם כללי מגדר וחברה ברורים, וסטריאוטיפיים בנוגעים לגזע ולתרבות. גם כיום, ספרים הנכתבים מנקודת מבט מסורתית, מציעים תבנית פשוטה לחיקוי עבור הילדים, כאשר הם מפתחים את חוש הצדק שלהם. תמונה זו מותירה לעתים קרובות מחוצה לה ילדים ומשפחות, אשם אינם בטוחים לגבי מקומם בעולם המתואר בספר. בהקשר הזה, ספרו של טווין, בייחוד על רקע התקופה בה הוא נכתב, המאופיינת בשיא הגזענות כלפי שחורים בארצות הברית, מעורר השתאות בתכניו הרב-מימדיים והמורכבים בהיבטים של טוב ורע וצדק חברתי.

מארק טווין, שם העט של הסופר סמיואל לנגהורן קלמנס, היה סופר אמריקאי, שהותיר חותם בכמה יצירות ספרותיות מפורסמות, ביניהן מלך והעני. על תפיסות עולמו המשודרות דרך הסיפור, ניתן ללמוד מדבריו: "The fact that man knows right from wrong proves his intellectual superiority to the other creatures; but the fact that he can do wrong proves his moral inferiority to any creatures that cannot." "תפיסה זו משתקפת היטב בספר בן המלך והעני, אשר מרבה לדון בתפיסות של טוב ורע. בהיבט הזה, טווין איננו מתאר בצורה חד מימדית את כל הדמויות, אלא את מורכבותן ביחס לתפיסות טוב ורע. כך לדוגמה, בעוד אביו וסבתו של טום העני מתוארים כרעים המתעללים באחר, ולעתים כמעט לשם הנאה, ללא שינוי בדמותם, ואמו מתוארת כרחמנית וטובה המוכנה לשאת סבל בעבורו, דמויות אחרות מתוארות באופן רב-רבדים: כאשר בן המלך נותר עם משפחתו של טום והכנופיה אליה הצטרפו, הוא נחשף למעלליהם בדמות אחיזת עיניים, גניבת אזרחים תמימים, פריצה למבנים של אנשים פשוטים וגזליה מהם ועוד. אולם, הוא גם

נחשף לטוב ליבם "כי גם בלב נידחים ונוקשים אלו פועם עוד רגש חי", ויותר מכך, הוא נחשף לסיבות שעלולות להביא אדם לידי מעלילו: חברי הכנופיה מספרים אודות הנסיבות הכרוכות בהיעדר צדק מוחלט, שהביא אותם בלית ברירה למצב של עבירה על חוק, גזל וחמס, כדי לקיים את עצמם ברמה הבסיסית ביותר. אלו מעלים את חוקי אנגליה כחסרי רחם. הקורא מזדהה עם הדמויות הללו, ומתקשה לחוש כעס טהור כלפיהם. טוויין אינו חוסך בתיאור כלל. להיפך. כך לדוגמה מספר ראש הכנופיה בציניות מרובה כהתמודדות עם צער שאין לו קץ על מותם האכזרי והמיותר של קרוביו: "חולה אחד מת, הרופאים לא ידעו את סבת מותו, ולכן שרפו את אמי כמכשפה, לעיני ילדי, שהלילו וזעקו. אלה חקיק, אנגליה! שאו כלכם את כוסותיכם! הבה, שאו כלכם יחד, ובתרועת-שמחה! שְתו לכבוד חקי אנגליה, חקים של חמלה ורחמים, שגאלו אותה מן הגיהנום האנגלי!... אנכי חזרתי על הפתחים – אנכי ואשתי – את ילדינו הרעבים נשאנו על שכמנו – אולם עון פלילי הוא בארץ אנגליה להיות רעב – ולכן הפשיטו אותנו והלקו אותנו בשלש עירות. שְתו כלכם עוד הפעם לכבוד חקי אנגליה הצדיקים! שְתו לכבוד הילדים המסכנים, הם לא עשו כל רעה לאיש מיום היותם". בתיאור זה, נחשף הקורא לניתוקה המוחלט של הממלכה האנגלית מן הצדק, בבקשה לעשות צדק. בהיעדר רחמיה לילדים שנולדו מבלי בחרו בכך למשפחה עניה, וטרם הספיקו לעולל רע לאיש, אך דווקא הממלכה החזקה ובעלת הממון שאמורה להוות להם מגן, ולהגן על החלשים, היא זו הרודה בהם. טוויין מבקש להעביר את המסר, כי איזהו מלך היושב בתוך עמו, המבין לליבו, היודע את קורותיו, ולא זה היושב בארמונו ובממלכתו, מוקף משרתים ולוחמים, וגוזר את גזירתם של אלו שמעולם לא ראה ולא שפט במשפט צדק. בתיאורים אלו, אין כל עידון וריכוך. להיפך. נדמה כי הם מבקשים לצמרר את עורו של הקורא צעיר, ואולי בכך לחדד את מחשבתו ביחס לנושא הטוב והרע המורכבים מאד. באותה נשימה, גם העני, טום, פשוט העם, שבאמת ובתמים נשא עיניו לממלכה טרם הגיע אליה, כמקור הקודש והפאר, הבין מקרוב את מה שהבין בן המלך, כי אין לאדם יכולת להבחין בין טוב ורע מבלי להעמיק בדיעת הסיבות למעשים השונים, מבלי לרדת אל העם, ומבלי לחתור לצדק, אשר בו יש מן המעט לחדד אבחנה זו. הוא מבין כי העיניים הנשואות למלך שיעשה צדק, לשווא נשואות, כי בארמון שורר גיחוך רב הנשען על טקסיות, וחיי אדם הם עניין של מה בכך. המלך מחוקק חוקים, אך אינו מבין ממרחק את השלכותיהם וכיצד אלו נאכפים. טוויין אינו מבקש להפוך את המלך לרשע ואת העניים לטובים, אלא לתאר תמונה מורכבת שבה היעדר צדק חברתי יכול להוביל אנשים לביצוע מעשים רעים, אך דווקא החד מימדיות היא זו המבקשת לפטור הכל בעונש ובמוות, במקום לעסוק בעומק בנושאים הללו, לרדת לשורשם, ולהביאם לרחשי ליבו של אדם.

היחס להיבטים שונים של צדק חברתי, כפי שמשתקף ביצירה

לשם דיון בתפיסות המובאות בספר, מן הראוי לדון תחילה בקצרה מהו צדק חברתי. לדברי דהאן (2009), תפיסות של צדק חברתי מתייחסות לרוב לעקרונות חלוקה של "טובין ראשוניים", בהם